Kmetijſke in rokodélſke novize.

Na ſvetlobo dane od z. k. kmetijſke drushbe.

№ 3. *V frédo 17. Proſénza.* 1844.

Te novize pridejo vſako ſrédo na dvéh zhetertnih liſtih v Ljubljani na ſvetlo. Plazhujejo ſe v piſarnizi z. k. kmetijſke drushbe v hiſhi 195 v Ṣalendrovi ulizi bliso Brega; sa Ljubljano in sa tiſte, ki jih ne dobivajo po póſhti, sa zélo leto s 2 fl., — sa pol leta s 1 fl.; prejemljejo ſe pa pri natiſkovavzu na Bregu Nr. 190. Po poſhti veljajo sa zelo leto 2 fl. 30 kr., — sa pol léta 1 fl. 15 kr. Po vſih z. k. poſhtah ſe snajo dobiti.

Perjatelſke voſhila sa naſhe domazhine.

(Na dalje.)

Ṣhe drugo perporozhevanja vredno snajdilo, ktero ſim tudi na Nemſhkim ſim ter tje vidil, je poſebna brana, ktera je tako narejena, de v predni verſti, ali pa tudi ſkosi in ſkosi, nameſt navadnih sob ali shebljev, noshe ima, de s njimi per vlazhenju ruſhovno, ali druge debélſhi koſze, ktere je ſizer s matiko raskopavati ali tolzhi treba, preresuje. Per nekterih domazhinih ima ta brana tudi (v podobi praviga vogla) sakrivljene noshe, tako de pol navsdol, pol navprek molézhi semljo preresujejo. De je pa ta brana le sa take njive perporozhevati, kjer je semlja slo terda in ruſhaſta, in de jo je vzhaſih tudi obloshiti treba, de na verh ne v-ide, ſe ſamo kashe. — Per tej perloshnoſti ne bo nepotrebno, tudi opomniti, kako ſi nekteri, slaſti kteri vézhji domazhije imajo, vlazhenje polajſhati vejo. Pred dve ali tri brane namrezh, ktere ſo ſkupej ſklenjene, vpreshejo dva konja, in ta, ki vlazhi, na konju ſedi. Tako je vlazhenje nameſt treh konj s dvema, in nameſti dveh ali treh ljudí, s enim ſamim zhlovekam opravljeno. De ſe pa tako poſpéſhenje vlazhenja le na takih njivah sgoditi samore, kjer nizh rasorov ni, je ſamo ozhitno.

Vidil ſim tudi na nekterih krajih, kako umetno pridni domazhini gnoj mnoshiti vejo, kjer jim ga smankuje. To namrezh tako ſtoré, de na eno klado gnoja vſelej eno klado drugih sa gnoj perpravnih rezhi, poſtavim blata is zeſte, ali reſja, ali perſti, ati tudi ſlame, kjer je doſti imajo, natroſijo, in to en zhaſ s gnojnizo polivajo, dokler de is hlevov sopet eno klado gnoja naneſejo. — Tudi shivino imajo na Nemſhkim, kakor ſe tudi per naſ per nekterih bolj sbriſanih in perpravnih domazhinih s veſeljem vidi, tako isuzheno, de vezhdel bres vojazha orjejo; ja zlo vole ſim vidil bres vojazha lepo sa brasdo iti, in na ſamo beſedo vbogati.

Ali bi ſe to, kar ſe drugod in tudi per naſ per nekterih sgodi, ne moglo povſod sgoditi, ſaj na vſih takih krajih, kjer oranje nizh poſebne teshkote nima! Koliko ljudi in najemſhine bi bilo s tem odvezh! Sgodilo pa bi ſe lahko, ko bi goſpodarji ſvojo delavno shivino tako navadili, de bi mogla vſelej prezej na pervo beſedo to ſtoriti, kar ji sapovedo; in ko bi ji nikoli nizh ne sapovedali, kar ſtoriti ne more, poſtavim: pre ſilne hitroſti, (ktera she tako shivino prehitro vpeha); in ko bi ſe sraven tega sdershali tudi vſiga nepotrebniga perganjanja in rotenja, ktero nar bolj shivino navadi, de sa beſedo malo mara. Ravno tako pametno ravnanje s shivino ſim tudi povſod per takih umnih domazhinih samerkal: ſkoraj po zeli dolgoſti njive ni oravez beſede shivini rekel, ſhe mènj pak jo k nesmerni hitroſti s kletvijo in udrihanjem perganjal. — Rad bi ſhe tukaj hotel rézhi eno uſmiljeno beſedo sa shivino,

ktero nekteri neuſmiljeno obloshé in gonijo in tepejo, in ſe ne ſpomnijo, de tudi ona zhuti, de tudi njo bolezhine vdarkov pezhejo, in de je Bog zhloveku ni v terpinzhenje, ampak le v pameten prid vſtvaril; de ona tudi na perjasno beſedo rada ſtori, kar more, zhe le od goſpodarjev rasvajena ni; in verh tega, de ſi s vſim ſvojim terpljenjem nizh drusiga ne perſlushi, kakor — ſlabo kermo! Tode bojim ſe, de bi bilo vſe to sa tiſte, ktere sadeva, saſtojn. Sakaj taki ljudje imajo neuſmiljeno ſerze, kteriga noben poduk ni preravnati v ſtani. Oni ſo ſvojiga neuſmiljenja, kteriga ſo ſe vezhdel she od ſvojih ſtarſhev nauzhili, in morebiti she v nar mlajſhih letih ſami s kebrovim mlinam sazheli, tako navajeni, de zlo sapopaſti nemorejo, de bi gerdo ravnanje s shivino kaj napzhniga, kaj neſpodobniga in boshjim namenam naſprotniga bilo; satorej ſe vſakimu le poſmehujejo, kteri jih ſvariti ali od kaj drusiga preprizhati hozhe. Ja zlo to, de jim taka vboga shivina sgodej peſha, ali morebiti zlo na zeſti pozepne, jih ni v ſtani od njih divjote osdraviti.

Med te ſorte ljudi ſe morajo, sunej veliko drugih, ſhteti tudi tiſti neobzhutni vosárniki, kteri ſvojo voshno shivino med tem, ko oni v goſtivnizi (oſhtariji) pijanzhjejo, zele ure odsunej na mrasu, in — per prasnih parnjah ſtati puſté, tako de od shaloſti glavo ſkori do tal obeſha. — Tem enaki, in ſhe huji ſo nekteri kupzhevavzi s teléti, kteri tem ubogim ſtvarem, kadar jih na vosé nakladajo, ſhe toliko proſtora na vosu ne pervoſhijo, de bi ſvojo glavo na ſlami ali na ſénu naſlonjeno imeli; ampak jih savolj poshreſhne shelje po vezhjim dobizhku toliko naloshé, de zelo pot glavo is vosa obeſheno imeti morajo! — She grosovitniſhi pa ſo med temi neuſmiljenzi tiſti ptizharji ali veliko vezh ptizhji tirani, kteri tem ubogim in nedolshnim ſtvarem, po tem, ko ſo jim she tako to, kar jim je nar ljubſhi, namrezh proſtoſt odvseli, tudi ſhe pogled vsamejo, in med neuſmiljenim martram s rasbelenim shelesam ozhi istaknejo; in to ſamo savolj tega, de bi posneje rajſhi peli, ali boljſhi vabniki bili! — In vſe to ſtoré ti ljudje, zhe ſe vunder ſmejo ſhe med ljudi ſhteti, bres vſiga nar manjſhiga obzhutja uſmiljenja, kakor de bi s vilizami v kak koſ kruha bodli! Sareſ, ſkori nemogozhe je sapopaſti, kako zhloveſhko ſerze, ktero je vunder sa ljubesin in uſmiljenje vſtvarjeno, tako popolnama oterpniti in v ſvoji terdobi sarijovéti samore, de je take grosovitne martre nedolshnim ſtvarem, in to savolj malo vredniga dobizhka, ali zlo savoljo veſelja ſtoriti v ſtani! Takim kamnitim ſerzam njih pregreſhno lahkomiſlinoſt ozhitati, ali oſtudnoſt in nezhlovenoſt njih djanja ſkasovati, bi bilo prasno in od njih le saſmehovano govorjenje. Torej ne beſede vezh takim neobzhutnim! Le ſamo sa te, kterim njih uſmiljenje s shivino ſhe ni popolnama okamnelo, ſe nemorem sdershati, de bi ſhe tega isgleda tukaj ne perſtavil, namrezh: de, ko ſim enkrat ob simſkim zhaſu na nékim velikim shitnim tergu na Nemſhkim bil, niſim tam nobeniga konja vidil, kteri bi ne bil splahto odet bil! O Bog, poshegnaj shivino in polje takim domazhinam!

(Zheterti dél v prihodnizh.)

Denkov Tone.

(Na dalje.)

Tone je s ſvojim goſpodam tri leta dolgo po ſvétu popotoval in njegovo popiſovanje deshel, ſheg in navad mnogih narodov je tolikſhno, de bi lahko zéle bukve s njim napolnili. Nar rajſhi ſi je pa sapiſoval rezhí, ki kmetijſtvo in rokodélſtvo tizhejo in nar vezh ſi je prisadjal po ſlovenſkih deshelah vſe na tanko svediti in ſe poduzhiti. Na ſvojih potih po ſvétu je Tone marſikaj naletel, kar mu je ali dopadlo ali pa ſe ſilno neumno in ſméſhno sdélo. V ſvojih bukvih je imel ſilno veliko neumnih rezhi sapiſanih, ktere ſo mu bile soper njegovo pamet. Tukaj imate eno péſt tazih neumnoſt is Tonetove bahovne moſhnje sa pokuſhnjo, kterim je ſvoje opombe pridjal:

„Kadar tvojiga ſoſeda hiſha gori, ti ni treba po tvoji hiſhi ſpravljati; temuzh le puſti ogenj sagovarjati. Tudi ti ni treba gaſiti, temuzh puſti ſi ogenj sagovarjati. Kugel sa ogenj ſi kupi od ziganov. So tudi dobre. — Kjer kaki zigan pokopán leshí, ni treba derſkavnize ali ſhprizovnize — dokler ne gorí.“ —

„Kadar po nozhi glaſ kakiga zhloveka na pomozh klizati ſliſhiſh, nikar vun ne hôdi, — sakaj kaki duh ali pa ſtraſhilo bi biti vtegnilo.“

„Ako ſi bolan, ne hodi k dohtarju ali sdravniku, temuzh vsemi jajze, in je ſpij. Tudi je dobro jajze v kako moſhnjo djati ter v dimnek obésti — tako ſe bode okadilo.“

„Ako ima tvoja krava viſhnjevo mleko ali zhe premalo mléka da, vsemi kaki méh, in puſti de ſe krava va-nj vſzhi. Potém meh s ternjevo ſhibo dobro otêpi. Tako bo zoperniza tepêna ali pa ſaj — méh.“

„Ako ti je pinja sazoprana, de ſe ti nezhe ſmetana vmêſti, le nov sbruſhen nosh v prag vtakni ali pa rasbeljeno shelesno koso pod dimnik poſtavi, zopernija bo govoto nehala. Sakaj tako boſh zopernizo obodel ali pa opékel, de bode zopernijo nasaj vsela — ali ſaj ti nosh is praga, ali koso ispod dimnika.“

„Ako imaſh glivo (gobo) na vratu, ſe vſtopi s obrasam proti luni, vsemi kamen, ki pred tabo leshí, pritiſni ga trikrat na glivo ter ga ritniſko zhes glavo saluzhaj. Stori to trikrat sapored v tiſtim zhaſu, kadar ſe luna naraſha; tako oſtane luna na nebu, gliva pa — na vratu.“

„Ako ſe vreshesh ali pa sbodesh, pomashi nosh ali shivanko s salam, s zunjo obéshi ter na hladen kraj dêni; rano pak s suho zunjo savéshi; tako se tebi sama od sebe sazéli — zhe jo zhedno dershish.“

„Soper zopernijo je dobro kaj od obléke ob shivljenje djaniga zhloveka iméti; tudi se konji vdebélijo, zhe se s kako tako zapo brishejo in — dobro pasejo.“

„Kadar krava povershe, pojdi ritnisko v hlév ter rêzi: Herbet notri, nesrezha vunkaj. — Tako bo herbet nótri!“

„Pustni vezhér ne prédi, sizer predesh sgol klobase; ne shivaj, de kokusham rít ne sashijesh. Pusti sheno ali deklo na misi plesati in ritnisko doli skozhiti. Tako dobish visok lan in dolgo predivo — zhe visoko sraste!“

„Kadar lan sejesh, dolg shakel vsemi ter prav dolgo séme va-nj vsiplji in sopet prav dolgo is njega isuvaj: takó bo tudi lan dolg — zhe je séme dobro in vreme sa tó.“

„Ako ti je bilo kaj vkradeniga, pojdi k modrimu moshu ali k pametni sheni ter vtisni mu (ji) eno petizo v roke. Tako svesh — de si dosti bédast svoje denarje sametovati.“

„Merslize se snebit, vsemi pést solí, pojdi tiho k potoku, ter seji sol proti vodi rekózh: Jes sejem to séme na dober namen, in kadar bo séme kaliti sazhélo, me bo tudi mersliza minila. — To gotovo pomaga, ako mersliza sama od sebe mine.“

„Bradovize odpravit vsemi kaki klinez in v njega toliko sarés naréshi, kolikor bradoviz imash, klinez pa skrivèj komu v arshet vtakni. — Tako ima on klinez, tí pa bradovize.“

„Gosenze is répe ali sela pregnat, vsemi devét gosenz od vsaziga vogla sélnika in jih v dimnik obési. — Tako si jih shést in trideset pregnal.“

„Kadar gospodar umerje, se morajo vsi panjovi v uljnjaku in vsi sodi v keldru premakniti — sizer ostanejo, kakor stojé ali leshé.“

„Ako gré nevésti desh na venez, bodo novi sakonski bogati — zhe pridno delajo in hranijo.“

„Otrokam pred sedmémi letmi lás ne strisi, sizer jim pamet odstrishesh — která v lasé h tizhi.“

„Ne seji sela na vezher, kadar zhednik krave domú shene: sizer bode tebi repa srastla, — zhe namest sela répo sejesh.“

„Povsod tri kljuke naredi; ne bo tréba tebi veliko misliti, kako bi se imelo bolj obrazhati. Zhe se ti ne sgodi po volji — so kljuke tega krive.“

„Na sibelki se mora noga od môre narediti, sizer pride môra ter otroke tlazhi ali sisá — desiravno môre ni.“

„Kadar merlizh s enim ozhesam pomishkuje ali oblizhje mehko obdershi, po eniga od tega doma pride — préden petdeset lét pretêzhe.“

„Kadar nozhe shivina jesti, poloshi roké na krishem zhes-njo ter jih tako od glave po herbtu zhes rep potégni rekozh: Ako si ti sazoprana od konza do konza, te pogladim tudi jes s rokami od konza do konza. Sopet bode jedla — kakor hitro bode lazhna.“

Take norzhije, kar vse nizh ni, in she vezh drusih vrash, ktere je na svojim popotovanju po svetu med ljudmi nashel, kakor od snaminj v prati-ki, od mertvashkih par, od mésza in njegovih krajzov in sprememb, od shkratelnov, od moshá bres glave, od béle shene in kar je she takih neumnih rezhi vezh, je Tone vse v svoje bukve sapisoval, ktere bukve je bahovno moshnjo imenoval. Kadar mu je dolgzhas bilo, je te norzhije prebéral ter svoje kako, sakaj in k zhemu prevdarjal. Najdel je vezhdel, de pri vsim tem drusiga ni, kakor dosdevanje ali hudobnost. Usmiljenje je imel s takimi ljudmí, ki si svoje glave s takimi norzhavimi rezhmi polnijo, ktere nikakiga temelja (grunta) nimajo. Dostikrat se tako v shkodo pripravijo ali hudo pregreshé, kadar s. imé Boshje k temu nepotrebama pritikujejo.

(Dalje sledí.)

Nashim prijatlam!

Vezh pisem smo she prejeli, ktére nam pravijo, kako serzhno so „novize“ po vsih deshelah sprejete, kjer se slovenski jesik govori. Nismo pa hotli dosdaj nobeniga téh hvalnih pism natisniti, ker bi nam kdo lahko samolastno hvalo ozhital. Pred nekim zhasam smo is Zelovza pismo prejeli, ktero vunder tukaj osnaniti hozhemo: vsak prijatel noviz ga bode gotovo s veseljem bral, posebno pa tisti, ki sa novize pishejo. Sakaj — njih so sasluge, de „novize“ bravzam dopadejo! S veseljem bodo tudi sanaprej namen kmetijske drushbe podpirali in slovenski zhasopis bode vsaki dan vezh prijatlov dobil.

Poslushajte, prijatli! tadaj, kaj to pismo is Zelovza govori:

V Celovcu 4. prosinca.

— — „Ne zamerite, ako nektero besedíco od naših „kmetijskih novic“ progovorim. Kar človek rad ima, od tega rad govorí; Němec pravi: „Wovon das Herz voll ist, davon geht der Mund über“. Taka se meni godi pri slovenščini.“

„Kar se tiče jezika u teh novicah, ga lehko zastopi vsaki Slovenec per nas, samo ako brati znade, ako pa ne znade, pa niso tega novice krive, ampak on sam, da se ni naučil, kakor valja.“

„Slog (Styl) je lěp, gladak, lehko razumliv, s jedno besedo: narodno-slovensk; posebno u izvornih sastavcih (Original-Aufsätzen), kakoršni so večiděl vsi, kteri so s malemi pismeni tiskani. Težej je kaj iz ptujega jezika lěpo posloveniti, kakor kaj izvorniga po slovensko lěpo napisati. Tudi s večimi pismeni tiskani sostavci imajo lěp slog.“

„U vsih se lěpe, dobre reči povejo — pa tudi slog je tak, da mora vsaki zastopiti; — da, ako bi kdo dobro ne slišal, bi skoro ošlatal, kar se

pove. Tak slog je prav! Kako lep slog imajo tudi nektere pesmi! Kaj pa naj bolj dopade meni in še mnogo drugim u kmetijskih novicah?“

Tri reči:

1. „Da se novice vsakiga prepiranja sogiblejo. — Concordia res parvæ crescunt, discordia maximæ dillabuntur!“

2. „Da te novice ne gledajo samo na krajnske Slovence, ampak, da nas vse vkupej bratersko objemejo, karkoli je nas Slovencov u Krajnskej, Štajarskej, Koroškej, na Goriškim, Benatskim i. t. d. Koga bi ne veselilo, kadar vidi, da Slovenec brat Slovenca bratra ljubi po kristijansko, in ga ne čerti več, kakor je, žalibože! nekada bilo.“

3. „Da se te novice pomalim u jeziku približujejo narečji bližnjih Slavjanov u Horvatskej, Slavonii, Dalmacii i. t. d. — Navadno se je poprej pisalo, na primer: sdej, kedej, tedej — u km. novicah sadaj, kadaj, tadaj; s tem poslednjem se približemo vsim dolnjim bratrem — kteri tako te besede izgovarjejo, kakor koroški Slovenci: namreč: sada, tada, kada. Istriance, mislim, da Krajnci zastopijo. Istrianca pa zastopi Horvat, Slavonec, Dalmatinec, Serb in Bosnjak tako, kakor, da bi si bila soseda u jednej fari. Za te naše novice je zato naj lepši jezik tisti, ki se govori med Ljubljano in Reko (Fiume). Bliže je Ljubljani, bolj je po Koroškim — bližej je Reki, bolj je podoben govoru vsih dolnjih Ilirov (južnih Slavjanov). Jaz Vam pišem iz Koroškega — pa vendar pravim, da je treba s časama le bolj in bolj približovati se narečju (Dialekt), ktero se okoli Reke govori — Tisto narečje zastopimo blizo vsi južni Slavjani. — Tudi vefeli nas, kolikorkrat u novicah kaj beremo u ilirskom pravopisu — in želimo, da bi sastavci le bolj in bolj pogosto se u tem pravopisu tiskali tako, da bi sada leto pol od naših novic se že u ilirskom pravovisu natiskalo — pol pa naj bi bilo še u Bohoričici. Tu treba počasno postopati, da nikogarja ne silimo, nikogarja ne žalimo, in vendar zmiraj na bolji gremo.“

„Ne zamerite mi u ničem, da sim Vam to pisal, in ako bi bila u tem listu kaka beseda, da bi Vas ili koga drugega dražila, izbrišite jo, iz pera mi je smuknila, da nisim vedel. S Bogam!

Matija Majer, domfki kaplan.

Kmetovski pregovori za mesec Prosenec.

Je zima ugodna? Prosènec volan?
Tak spómlad bo zgodna, gorák letni dan.

Če pred in u Prosèncu ne zmerzuje, ne sneží,
Sušec, mali Traven rad obilno namestí.

Če plohe v Prosèncu jamejo dret',
Ženice po leti nemajo kàj žet'.

Suh Prosènec grozdje napolnuje,
Al' Prosènec moker sóde izpraznuje.

Če v tem měscu zemlja nezapadna,
Je preveč od juga brita;
Voda rata obilno hladna,
In bolezin rada se očita.

Na dan s. Vincenca pravijo:
Če Vinka sonce peče,
U sode vince teče.

I.

Popravki.

V liftu Nr. 1. v raslogu „prijatelfke vofhila sa nafhe domazhine“ beri na 2. ftrani v drugim predelku v nar sgorni verfti: tó lahko dervo — in v Nr. 2. fhefti ftrani v ravno tiftim raslogu, drugim predélku, v 23 verfti od fpodej beri: ko bi po zéli desheli tako (t. j. s rasori) orali. —

V liftu Nr. 2. v raslogu „kaj je ftoriti, kadar zhlovek smersne“ nameft: Med vfimi pomozhki, beri: Nar boljimed vfimi pomozhki.

V tretjim fpifku imén deléshnikov beri: gofpod Perzhizh Matévsh, fajmofhter podfare v gojsdu, nameft: kaplan.

Ne Marofhnik B. fajmofhter podfare v Shent-Jakopu, ampak Marouſhnik J. kaplan v Shent-Jakopu:

Sakaj fte mi, le **u** 's imena vseli,
In me 's kaplana fajmofhtra ftorili, —
V podfaro moj Shent-Jakop fprebernili, —
Kako **B.** nameft **J.** poftavit fmeli?!

Ste prav'li, kako fo fe Nemzi brili,
K' fo savolj Gratz al Graetz fe k vojfki vneli!
Tud' mi savolj imen b'mo vojfko 'meli,
Zhe bote vezh tako jih prekerftili. —

Kar nifim, ja nefmem, v novizah biti;
Bi snalo — kdo ve, kaj? — fe mi sgoditi!
Oh! najte le refnizo prit' na dan. —

Odvseto zhaft Shent-Jakopu *) vernite,
Men' dano pa lepo nasaj vsemite,
K' fte fajmofhter mi djal' nameft' kaplan.

Jernej Marouſhnik.

---

*) Shent-Jakop v roshni dolini na Korofhkim je fara — ima 2077 dufh — in tehantija.

Shitni kup.	U Ljubljani		U Krajnju	
	13. Profénza.		8. Profénza.	
	fl.	kr.	fl.	kr.
1 mernik Pfhenize domazhe	1	21	1	28
1 „ „ banafhke	1	27	1	27
1 „ Turfhize . . .	1	3	1	6
1 „ Sorfhize . . .	—	—	1	10
1 „ Ershi	1	—	1	4
1 „ Jezhmena . . .	—	—	—	58
1 „ Profa	1	2	1	—
1 „ Ajde	1	5	1	10
1 „ Ovfa	—	36	—	39

Zena preſhizhev v Krajnju 8. Profénza:

Preſhizhi téshejſhi forte po 5 ½ do 6 krajzarjev funt.
„ loshejſhi forte po 5 krajzarjev funt.
Shpèh po 13 ½ goldinarjev zent.

V Ljubljani. Natiſnil in saloshil Joshef Blasnik.